

A DANIEL-FÉLE GYÁSZLAPGYŰJTEMÉNY VIZSGÁLATA

1. Bevezetés

Jelen dolgozat a székelykeresztúri Molnár István Múzeumban őrzött Daniel-féle gyászlapgyűjteményt ismerteti. Céloom bemutatni a gyűjtemény darabjainak a szerkezeti-tartalmi egységeit, megfigyelni, hogy melyek azok a sztereotip formulák, részek, amelyek minden gyászlapon megjelennek, és hogy ezek az egyes lapokon hogyan változnak.

A gyászjelentő lap a halottas szokások nyomtatott szövege, amelynek elsődleges funkciója egy személy halálhírének a terjesztése.¹ A gyászjelentő általánossá vált formájának strukturális elemei a fekete keret, a középen vastagított név, az elhunyt neve. Ha egy ilyen lapot látunk, azonnal tudjuk, hogy az valakinek a haláláról értesít.²

A nyomtatott gyászlapok a 19. században terjedtek el, kizárólag főúri, arisztokrata körökben. Később, a 20. század első felében használata általánossá vált az iparosok, a munkások és földművesek körében is.³

2. A gyűjtemény

A gyűjtemény, amelyet 1910-ben Olasztelken egy bizonyos Bardócz József állított össze, három, fekete vastag kötéses, aranyozott betűvel írott kötetből áll. A kötetek nemcsak gyászjelentéseket tartalmaznak, hanem az ezekhez csatolt leveleket, köszönetnyilvánításokat, udvari gyászjelentéseket, meghívókat és újságcikkeket is. Az első kötet 222 darab lapot tartalmaz, betűrendbe szedve, A-tól O-ig, 1858–1910-ig terjedő időszakból; a második kötet az első folytatása, 198 darabbal, P-től Zs-ig, 1866–1910-ig terjedő időszakból (egy darab 1822-ből); a harmadik kötet 1896–1908 között nyomtatott 179 darab lapot tartalmaz, időrendi sorrendbe szedve.

Összesen tehát 603 lap van a gyűjteményben, amiből a többség, pontosan 590 darab, gyászjelentő. Ezek között van néhány ismétlődő példány is. A legkorábbi gyászlap 1822-ből, a legkésőbbi 1910-ből származik. Az 1866 és 1910 közötti időszakból minden évből van gyászlap.

A gyűjteményben található négy darab *udvari gyászjelentés* is, amelyekkel királyi méltóságok udvari gyászának megtartását írták elő. Fontos megjegyezni, hogy egyiknek sincs címzettje. A legkorábbi udvari gyászjelentés 1886-ból származik, német nyelven íródott, Maria Theresia Beatrix hercegnő halálát adja hírül, és előírja a tizenkét napon át tartó gyász alatt kötelező férfi öltözetet. Két udvari gyászjelentés 1901-ből származik. Az egyik egyszerre két személy halálának tizenkét napos gyászáról értesít: Henrik, orléans-i herceg és Viktória német császárné, a másik Mária Izabella grófnő gyászáról, valamint a férfiaknak előírt viseletről szól. Egy évszám nélküli udvari gyászjelentés Olga Feodorowna orosz nagyhercegnő halála alkalmából tartandó hatnapos állandó gyászt, valamint az asszonyoknak erre az időszakra előírt viseletét ismerteti.

A gyűjtemény három *köszönetnyilvánító levelet* is tartalmaz, amellyel a gyászolók a részvétnyilvánításokat, a gyászban való együttérzést köszönték meg. Ezeket minden esetben egy családtag (esetünkben: Thaly Kálmán testvére, dr. Thaly László; Szász Károlyné, született Bibó Antónia férje; Benczédi

1. DEÁK 1999. 176.

2. SZABÓ 1983. 87.

3. KESZEG 2008. 322.

Gergely özvegye) írta néhány héttel a temetés után, és a gyűjteményben az elhunyt gyászjelentője mellé helyezték. Annak ellenére, hogy két köszönőlevél nyomtatott, egy pedig kézzel írott, mindegyik a gyászjelentők formájához igazodik, fekete kerettel van szegélyezve.

A gyűjteményben három *meghívó* található. Mindeniket valamilyen társaság, közösség adta ki a halál után néhány nappal, és egy rendkívüli ülésre hívja a címzettet. A köszönőlevelekhez hasonlóan, a fekete keretes meghívók is a gyászjelentők mellett vannak elhelyezve. A Magyar Történelmi Társulat Thaly Kálmán első alelnök halála alkalmából tartandó rendkívüli választmányi ülésre, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság báró Radvánszky Béla elnök elhunytá alkalmából tartandó rendkívüli ülésre hív. A Budapesti Unitárius Egyházközösség eljárásága egyben értesíti a címzettet Derzsi Károly lelkész haláláról, és meghívja az ez alkalomból szervezett rendkívüli közgyűlésre.

A gyűjteményben két gyászjelentőhöz *újságcikkek* vannak csatolva. Thaly Kálmán gyászlapja mellett több újságcikk is található, amelyek egyrészt értesítik az olvasókat a történetíró és politikus haláláról és temetéséről, másrészt az elhunytak állítanak emléket, ismertetve életrajzát, munkásságát, végrendeletét, az Erdélyben folytatott kutatásait. A másik újságcikk, ami csupán közvetve kapcsolódik a gyászlaphoz, Haller János főispán gyászáról, apósának, vajai báró Vay Béla haláláról értesít, közzétéve a család által kiadott gyászjelentő szövegét.

Végül egy személyes *levél* is helyet kapott a gyűjteményben, Nagy Lajosnak, a Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanács főjegyzőjének gyászjelentőjéhez csatolva. A levélíró egy héttel a főjegyző halála után ír ennek hirtelen haláláról, temetéséről, valamint a megüresedett állás betöltéséről.

3. A címzettek

A gyászjelentő az egész családnak szól, a címzett legtöbbször a családfő.⁴ Esetünkben a gyászlapok többségét a vargyasi Daniel család kapta, címzettjük a családfő, Daniel Gábor. A címzésben a címzett köz-

életi titulusait is fel kellett sorolni. A gyászlapokon Daniel Gábor következő titulusai olvashatók: *Nemes Udvarhelyszék Főkirálybirája Méltóságos Daniel Gábor Urnak; Udvarhelyszék Főkirálybirája, Udvarhelyváros és Oláhfalu főispánja Méltóságos Daniel Gábor Úrnak; Méltóságos Főispán Daniel Gábor úr önnagyságának; Méltóságos Daniel Gábor Udvarhely Szék megyei főispán önnagyságának (szomorúan); Méltóságos Daniel Gábor úrnak unit. egyh. főgondnok, a főrendház tagja; Méltóságos idős. Daniel Gábor urnak nyug. Főispán, Főrendházi tag; Unitárius vallásközösség főgondnoka Méltóságos id. Daniel Gábor urnak.* A postán küldött gyászjelentéseken a pontos címet is meg kellett jelölni. A Daniel Gábornak címzett gyászlapok Olasztelekre, Vargyasra, Székelyudvarhelyre, Barótra, Budapestre szóltak. Nagyon gyakran több postacímet is olvashatunk egy lapon.

Több gyászlapnak (20 darabnak) ifjú Daniel Gábor a címzettje, akinek a következő titulusai olvashatók a legtöbbször Budapestre szóló címzésekben: *Méltóságos ifj. Daniel Gábor úr képviselőházi alelnök; Nagyságos Dr. Daniel Gábor ügyvéd úr; Méltóságos ifj. Daniel Gábor országgyűlési képviselő úr; Nagyméltóságú Daniel Gábor v.b.t. tanácsos úr.* Azokban az esetekben, amikor hiányoznak a megnevezések, illetve az ifjú-idős jelölések, nem lehet pontosan tudni, hogy melyik Daniel Gábornak szólnak a címzések.

A legrégebb gyászlap, amely 1822-ből származik, Daniel Eleknek van címezve. Ez olvasható a gyászlap hátoldalán: *Méltóságos Vargyasi Daniel Elek Urnak, Nemes Miklósvár Szék Királybirájának szomorúan, Árkofva.* Még két gyászjelentő van Daniel Eleknek címezve, de mivel ezek 1882-ben és 1898-ban voltak kelteztve, minden bizonnyal Daniel Gábor fiának szóltak.

Női személyeknek csak akkor címeztek gyászlapot, ha megözvegyültek.⁵ Egy gyászlap *Méltóságos Daniel Gábornénak született Báró Rauber Mária nagyságának* van címezve. Lévén, hogy nem rokonról van szó, ez a címzés azzal magyarázható, hogy valószínűleg az elhunyt az ő ismeretségi körébe tartozott. Rauber Mária rokonságába tartozó szemé-

4. KESZEG 1999. 103.

5. KESZEG 1999. 103.

lyeknek is van néhány gyászlap címezve: egy darab *Méltóságos Báró Rauber István urnak*, Rauber Mária testvérének, két darab *Méltóságos Báró Rauber Nándor urnak*, egy pedig *Báró Rauber Ferdinánd Méltóságának*. A két utolsó címzett valószínűleg ugyanaz a személy, plankensteini báró Rauber Ferdinánd, aki gyakran Nándornak írta a nevét.⁶

Két olyan személynek is címeztek egy-egy gyászjelentőt, akik nem tartoznak a családhoz, így nem lehet pontosan tudni, hogy ezek a lapok hogyan kerültek be a gyűjteménybe. Így szólnak ezek a címzések: *Gróf Bély Ferencz urnak*, *Dicsőszentmárton és Mltgs. Kénosi Béla megyei főjegyző urnak*, *Helytt*.

4. A gyászjelentők szerkezeti egységei

4. 1. Kezdő rész

A gyászjelentők kezdő részéből általában a halálhírt tudósítókat ismerjük meg, akik a legtöbb esetben az elhunyt családjának tagjai, hozzátartozói, de ritkábban egy intézmény is a maga halottjának érezheti az elhunytat. Az általam elemzett gyászjelentők két különböző módon vezetnek be a gyász hírt. A kezdés gyakoribb módja a hozzátartozók nevének és a rájuk vonatkozó adatok (státus, foglalkozás, az elhunyttal kapcsolatos viszonyuk) pontos felsorolása, a másik, ritkább eljárás az „Alulírottak...” típusú kezdés. Ez a két módozat egyben meghatározza a gyászjelentő szerkezeti felépítését is, mivel a tudósítók névsora az egyik esetben a lap felső részében, másik esetben a lap alsó részében olvasható.

Ha a halottat a család búcsúztatja, a genealógiai táblázatok vertikálisan 3-4 generációt tekintenek át, a legifjabb családtagokat (kiskorú unokákat, dédunokákat) is beleértve. Horizontálisan a műrökség határáig terjednek ki, kizárva a barátokat, munkatársakat, egyleti társakat. Név szerint 30-50 személy is rákerülhet egy-egy lapra. E genealógiai táblázatok a hozzátartozókat rokonsági fok szerint csoportosítják, ezen belül a generációs, életkori besorolást érvényesítik. Az elsőbbség házasság esetén az özvegyet, majd az egyenes ági leszálló rokonságot, majd a távolabbi hozzátartozókat illeti. Házasság előtt álló személy esetében az elsőbbség

a szülőké, akik után a testvérek, nagyszülők következnek. Előbb a gyermekeket és azok élettársait nevezik meg a gyermekek születési rendjében, ezt követi az unokák, majd a dédunokák generációja. A nemzetségi leágazás után az oldalági rokonok megnevezése következik. A nevek leggyakrabban a rokonsági fok megnevezésével társulnak. A család és a rokonság áttekintéséből nem zárhatók ki sem a távolra szakadt, sem a deklasszálódott személyek.⁷

A gyakran több soros genealógiai felsorolás mellett, hogy az elhunyt azonosítását segíti elő, a nemesi címek, közéleti szerepek hosszas enumerációja által azt is jelzi, hogy az elhunyt a társadalom milyen tekintélyes tagjaival került rokoni kapcsolatba. Ezáltal a gyászjelentő az elhunyt és hozzátartozóinak presztízsét is hivatott emelni.⁸

4. 1. 1. Kezdőformulák

Mindkét kezdési módozat olyan sztereotipikus megfogalmazással folytatódik, amellyel a gyász tudósítók azt a fájdalmat próbálják kifejezni, ami őket érte az illető személy elhunytá révén. A leggyakoribb változatok: *szomorúan jelentik...*; *szomorodott szívvel tudatják...*; *a legmélyebb fájdalommal tudatja...*; *a szív legmélyebb fájdalomával jelentik...*; *fájdalomdúlt kebellet jelentik...*; *mély fájdalommal tudatják*. Néha megjelennek sajátosabb formulák is: *a fájdalom megmérhetetlen súlya alatt, mély gyászba borulva tudatják...*; *a gyermeki szeretet igaz és mély fájdalomával jelentjük...*; *a legmélyebb fájdalommal és lelki megdöbbenéssel jelentik...*; *a legmélyebb gyász fájdalom keservével jelentik...*; *az egyházat és a tanügyet ért súlyos veszteség érzetével jelentik...*; *fájdalomtól dúlt kebellet és a kipótolhatatlan veszteség felett kesergő bánattal tudatja...*; *mélyen szomorodott szívvel s a családi csapás mérhetetlen fájdalomával tudatják...*; *a legbensőbb fájdalom lesújtó érzésével tudatják...*; *a mélyen sebzett szív keserű fájdalomával jelentik...*; *az isteni gondviselés által reájok mért csapás és pótolhatatlan nagy veszteség okozta mély fájdalomtól megtört szívvel jelentik...*; *a gyermeki szeretet igaz és mély fájdalomával jelentjük; a legnagyobb gyász hazafias bánatával tudatja...*

7. KOCSIS 1991. 155.

8. KESZEG 1999. 103.

6. KÖVÁRY 1901. 561.

4. 1. 2. Genealógia

A kezdőformulákat minden esetben az elhunyt genealógiája követi, egy olyan felsorolás, amelyben az elhunytak a családban, illetve a közösségben betöltött szerepeit ismertetik, például: férj, feleség, após, anyós, nagypapa, nagyanya, testvér, rokon, barát, sógor stb. A felsorolt szerepekhez minden esetben valamilyen jelző is társul. A leggyakoribb, egyben legegyszerűbb minősítések a *felejtethetlen, feledhetetlen, szerető, szeretett, jó*. A megnevezések egyszerre kapcsolódhatnak minden szerephez (pl. *felejtethetlen apa, nagypapa, após és sógor; forrón szeretett nő, anya, leány és testvér*), de egy-egy szerep akár több megnevezést is kaphat (*önfeláldozó jó férj, szerető testvér, nagybátya, jó rokon és hű barát; felejtethetlen feleség, szerető édes anya, engedelmes gyermek, jó testvér*). Sok esetben ezek a felsorolások a szövegben folytatódnak, ezzel is tovább hangsúlyozva az elhunytak a családban, társadalomban, egyházban betöltött fontos szerepét.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a férfiak esetében a felsorolt megnevezések a közéleti szerepvállalást, a hazáért, illetve a családért hozott áldozatokat hangsúlyozzák: *a tudomány és irodalom egy szakképzett harcosa, közéletnek egy derék munkása, nemes férfiú* (1892); *az övét gyöngéden szerető férj, édes apa, jó testvér, sógor, nagybátya és kedves rokon, a közélet egyik önérzetes bajnoka, a polgár erények példányképe* (1891); (a Magyar Történelmi Társulat) *első alapítóinak egyike, legelső titkára és szerkesztője, ez időszert pedig nagyérdemű első-alelnöke* (1909); *felejtethetlen jó férj, szerető testvér, rokon és hű barát, közügyek bátor és lelkes harcosa, hazájának, nemzetének, egyházának munkás, hű fia, a tanári katedra kiváló díszje* (1905); *felejtethetlen szeretett férje, leggondosabb édesapa, ipa, nagypapa, szerető fivér és sógor, nemesszívű rokon, hű barát és önzetlen hazafi* (1892); *forrón szeretett édes és nevelő jó atya, ipa és igaz jó rokon, felejtethetlen emlékeztető jó barát, szorgalmas mezei gazda, helyesen számító családfő, közügynek nemes barátja* (1881); *hű férj, édes jó apa, gyöngéd, gondos nagypapa, páratlan vendégszerető barát, köz-tisztelet- és szeretetben álló jellemes férfi és nemes érzelmű hazafi* (1876); *jó atyánk, a valódi szerénység*

példányképe, emberszerető és rokonszenves egyéniség (1890); *végtelenül szeretett atya, após, nagypapa és rokon, gyermekei jólétéért buzgolkodó atya, rokonait igazán megbecsülő rokon, önzetlen jó barát* (1902); (a marosi unitárius egyházkör) *fél évszázadon át buzgó felügyelő gondnoka* (1907); (a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság) *lelkes alapító, fáradhatatlan buzgalmú elnök, a szaktudomány nagyérdemű munkása* (1906); *szépkészültségű, szorgalmas és őszinte jó kartárs, az iffúság nemesen érző barátja* (1891).

Női halott esetében a családért vállalt áldozatkészség, tisztaság, hűség kap hangsúlyt, de megjelenik a buzgó vallásosság, a hazaszeretet motívuma is: *forrón szerető nő, gondos édes anya, szerető leány, jó testvér* (1896); *erényes nő, gondos jó anya, forrón szerető testvér* (1881); *feledhetetlen hű nő, szerető gyermek, gondos nevelő anya, jó rokon és nemes szívű barátnő* (1890); *forrón szeretett és szerető feleség, legjobb anya és nagyanya, hű testvér és rokon* (1900); *forrón szeretett feledhetetlen nej- illetve testvér és unoka, kitűnő tulajdonokkal ékeskedett, páratlan gondoságu és ritka jóságú hű nő* (1874); *forrón szeretett nő, páratlan gondos és önfeláldozó anya, illetve nagyanya, anyós és rokon s lelkes honleány* (1874); *szerető jó testvér, gyöngéd jó rokon, lelkes honleány, gondos házinő* (1890).

A gyerekek esetében a felsorolások a kedvességet, ártatlanságot nevezik meg: *kedves kis fiú* (1889); *forrón szeretett egyetlen fiúk* (1874); *kedves gyermek, szülői szívök reménye, a jó testvér, unoka és rokon* (1891); *feledhetetlen, feltűnő szeretetre méltó és kedves gyűgyögő száju angyal* (1893).

4. 2. Biográfia, az elhunyttra vonatkozó adatok

4. 2. 1. Az elhunyt neve

A gyászlap kiemelt szövegrésze a halott neve. A vastagított név legtöbbször a lap közepén helyezkedik el, de néha a hosszas genealógiai felsorolás vagy a díszítőelemek miatt alább vagy oldalra mozdulhat. A név előtt megjelölik a doktori címetek (Sepsi-Szent-Iványi Dr. Bartok István; Dr. Lengyel Gyula; lovag Dr. erényi Ullmann Sándor; kissolymosi Dr. Sebes Károly; Dr. Ferenczy Gézáne szül. Kardos Mariska), kizárólag nők esetében azt, hogy özvegy

volt (özv. Szálasy Ferenczné szül. Karácsony Anna; özv. Nyiri Lajosné szül. Korányi Emma), valamint az ifj., illetve az id. pontosításokat, ha a családon belül azonos nevéek is voltak (ifj. Barthalis József; ifj. Szolga Miklós; Tinkovai Id. Matskási Pál; Ábrahámfalvi idősb Ugron János).

A név ugyanakkor kiegészül, általában szintén vastagon szedve, az elhunyt nemesi rangjával (Nagyméltóságú báró Wenckheim Béla; Göncz-ruszkai Gróf Kornis Miklós; Gróf Horváth Tholdy János; Lozsádi báró Györffy Lajos), a családi birtokok le-
lőhelyével (vindornyalaki és hertelendi Hertelendy Kálmán; Léczfalvi Gyárfás Ferenczuzoni és kilyéni Ferencz Gyula; Nagyváradi és Teleki Horváth László; Méltóságos Gambamári br. Gamerra Gusztáv; kis-enyedi és alsó-szentmihályfalvi 'Sigmond Dezső; Nagyméltóságú kőrösszeghi és adorjáni Csáky Zenó gróf), egyházi méltóságok esetében a „tisztelendő” kifejezéssel (Tisztelendő Darkó Sándor; Tisztelendő Kanabé Endre; Tisztelendő Sárdi Imre).

A női elhunytak neve sokszor még ennél is terjedelmesebb, mivel a házasság által kapott nemesi rangok, birtoki nevek mellett megjelennek a lánykori birtoki előnevek is (özv. uzoni Béli Gergelyné szül. hidvégi gr. Nemes Rozália; Galanthai herczeg Esterházy Pálné, szül. Croy-Dülmen Eugenie herczegnő; Nagyméltóságú özv. Gróf Esterházy Pálné Galanthai báróné és Fraknoi örökös grófné szül. Galanthai és zolyomi Gróf Esterházy Ilona; Csikszentkirályi és krasznahorkai özv. Andrássy Gyula grófné szül. malomvizi Kendeffy Katinka). Azt is megfigyelhetjük, hogy néhány eset kivételével (Jakab Ida férj. Török Áronné; Incze Klára özv. Debitzky Mihályné; Tancsi Földvári Katalin özv. báró Kemény Miklósné) a férjzett nők esetében először az asszonynév szerepel, majd a leánykori név, amit legtöbbször a „született” szó vezet be (Méltóságos Özvegy Báró Wenckheim Józsefné, szül. Báró Orczy Terézia, Márton Jánosné szül. Szenti Ottilia).

Az 1-2 éves gyerekek „státus” nélkülieknek számítanak, ezért nem illeti meg őket a családnév.⁹ A gyűjteményben egy másfél éves (Gábor, 1889) és egy egyéves tíz hónapos (Klotild, 1893) gyerek neve

szerepel családnév nélkül. Viszont van egy egyéves kisfiú, akinek a gyászlapján a teljes neve van feltüntetve: Kovács János (1889). A három évnél nagyobb gyerekek már a családi birtoki előneveket is megkapják.

4. 2. 2. Az elhunyt státusa, foglalkozása

A halott neve után, szintén kiemelt szövegrészként jelenik meg az a hosszas enumeráció, amelyben az elhunyt nemesi rangjait (*galánthai báró, fraknoi gróf, Pápa és Ugod örökös ura*), hivatali beosztásait (*Kászonszék utolsó választott alkirálybirája; baróthi postamester; országgyűlési képviselő; belügyminiszteri osztálytanácsos; cs. és kir. kamarás, és magy. főrendiházitag és m. kir. testőr-örmester ö Felsége m. kir. testőrségében; valóságos belső titkos tanácsos; igazságügyi államtitkár; Sepszi-Szentgyörgy város polgármestere*), tiszteletbeli tisztségeit (*tiszteletbeli főjegyző; Szentés város díszpolgára, az „Emke” és „Otthon” alelnöke; ns. Hunyadvármegye tiszteletbeli főorvosa*), tagságait (*a Brit és Külföldi Unitárius Társulat levelező-, az Erdélyi Múzeum-Egyesület történeti, nyelvészeti és bölcsészeti szakosztályának, a kolozsvári tanári körnek tagja*), egyházi tevékenységeit (*római katolikus egyházmegye főgondnoka; unitárius egyházi tanácsos*), harci érdemeit (*1848-49-iki honvéd-százados; 1848-49-ediki honvédörnag, nyugalmazott m. kir. honvédezredes*), rendi kitüntetéseit (*Ferencz József rend lovagja; Szent István-rend középkeresztese; a Lipót-rend középkeresztés vitéze*), foglalkozását (*alesperes és baróthi plébános; földbirtokos; 23 évig gymnasiumi, később polgári iskolai tanár; gyógyszerész; a „Magyar Hírlap” főszerkesztője; budapesti ügyvéd; homoród járási állatorvos; kereskedő; magy. kir. állam-építészeti mérnök; orvostudor és magyar államvasuti pályatorvos; rajz-, szépirás- és tornatanár; segédtanár; akadémiai festőművész; szállodatulajdonos*) ismertetik.

Ezek a felsorolások olykor akár 5-10 soros terjedelműek is lehetnek. Például:

SEPSI-SZENT-IVÁNYI

Dr BARTOK ISTVÁN

orvos-tudor, tartalékos cs.és kir.sorhadi főorvos, a városi polgári iskola rendes, a kereskedelmi akadé-

9. KESZEG. 1999. 103.

mia, városi ipariskolák és az unitáriusok főtanodája rendkívüli tanára, kórházának, valamint a kereskedelmi akadémia és a Mária-Valéria leányárvaház orvosa, egyházi tanácsos stb. (1889)

NAGYMÉLTÓSÁGÚ
ÉS FÖTISZTELENDŐ
GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓSI
FOGARASY MIHÁLY

erdélyi püspök, pápai trónálló főpap és római főnemes gróf, Ő császári és apostoli királyi Felségeinek álladalmi valóságos belső titkos tanácsosa, a másodosztályú vaskorona és Lipót jeles rendjeinek lovagja, a római Arkadia és a magyar történelmi-társulat tagja, az erdélyi összes római katolikus iskolák és nevelő intézetek legfőbb igazgatója, az erdélyi kath. igazgatótanács elnöke, hittudor, a pesti és bécsi egyetem hittani karának bekebelezett tagja, az erdélyi püspöki megyének nagyérdemekben gazdag jötevője. (1882)

UJTORDAI
DR. KÖVÁRY LÁSZLÓ

magyar történetíró, a magyar tudományos akadémia, a történelmi-, geneológiai-, ethnographiai-, erdélyi irodalmi-társaság, az Erdélyi Múzeum, EMKE alapító tagja, unitárius egyházi tanácsos, a kolozsvári unitárius főgymnasium felügyelő gondnoka, a kereskedelmi akadémia igazgató-tanácsosa, a székelyek történetének megírását intéző bizottság alelnöke, városi törvényhatósági bizottsági tag stb. stb. (1907)

HIDVÉGI GRÓF MIKÓ IMRE

apostoli királyunk Ő Felsége valóságos belső titkos tanácsosa és Magyarország kir. Főpohárnokmestere, a Lipót-rend nagy-keresztese, a török Medzsídje rend első osztályának tulajdonosa, volt erdélyi kincstárnok és magyar királyi közmunka- és közlekedésügyi miniszter, a magyar tudományos Akadémia tiszteletbeli és igazgató tagja, az erdélyi múzeum-egylet, a magyar történelmi társulat, az erdélyi országos gazdasági egylet elnöke, az erdélyi ev. ref. egyházkerület, a nagyenyedi és sepsi-szt.-györgyi ev. ref. főiskolák főgondnoka, Kolozsvár, Maros-Vásárhely, Székely-Udvarhely, Gyula-

la-Fejérvár, Fiume stb. szab. kir. városok díszpolgára, több bel- és külföldi tudományos testület tiszteletbeli tagja stb. stb.

a hidvégi gróf Mikó család utolsó férfi sarja (1876)

És a leghosszabb felsorolás:

OSDOLAI GRÓF KUUN GÉZA

Ő cs. és apost. kir. Felsége valóságos belső titkos tanácsosa, a Főrendiház választott tagja, a M. Tud. Akadémia ig. és t. tagja, bölcsészettudományi és nyelvészeti doctor, a lényegesen a sémi nyelvek tiszteletbeli doctora, az olasz koronarend középkeresztese, az erdélyi evang. reform. Egyházkerületi főgondnok, a szászvárosi evang. reform. Kun-collegium tiszteletbeli főgondnoka, a Magyar Néprajzi Társaság örökös tiszteletbeli elnöke és alapító tagja, a hunyadmegyei Tört. és Rég. Társaság örökös elnöke, az Erdélyi Magyar Közművelődési egyesület tiszteletbeli elnöke s igazgató-választmányi tagja, ugyanezen Egyesület irodalmi szakosztályának elnöke s hunyadvármegyei választmányának örökös elnöke, a dévai állami iskolák gondnokságának s az Erdélyi Irodalmi Társaságnak elnöke, a Múzeum-Tanács tagja, az Alsó-fehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat, a marosvásárhelyi „Kemény Zsigmond-társaság”, a Magyar Földrajzi Társaság, ugyancsak az „Ateneo di Science e lettere di Bassano” tiszteletbeli tagja, Patronod el Museo Indiano, Socio perpetuo della Società Elleno-Latina, a „Protestáns Irodalmi Társaság” igazgató-választmányi tagja, s a „Deutsche Morgenländische Gesellschaft” r. tagja, Consigliere della Società Nazionale per le Tradizioni Popolari Italiane, a prágai „Wissenschaftlicher Verein für Volkskunde und Linguistik”, a helsingforsói „Finn-ugor társaság” tiszt. tagja, az Erdélyi Múzeum-Egylet alapító és tiszt. tagja. (1905)

Az elhunyt közéleti, egyházi tevékenységeinek, harci érdemeinek részletes felsorolása különösen a férfi hallottak esetében jellemző, nőknél ritkábban fordul elő. A gyűjteményben előforduló 180 darab női halotti gyászjelentő, illetve udvari gyászjelentés közül csupán 12 esetben jelenik meg valamilyen tiszteletbeli tisztség, kitüntetés (Nagyméltó-

ságú özv. Gróf Esterházy Pálné Galanthai báróné és Fraknoi örökös grófné szül. Galanthai és zolyomi Gróf Eszterházy Ilona: *Ő Felsege a Császárné és királynénak csillagkeresztes palotahölgye, utóbb Jézus Szt. Szive rendbeli apáca*, 1896; Csikszentkirályi és krasznahorkai özvegy Andrássy Gyula grófné szül. malomvizi Kendeffy Katinka grófnő: *a királyné Ő Felsege palotahölgye*, 1896; Verőcei Gróf Pejacsevich Franciska született Galántai Eszterházy Grófnő: *a Császárné és királyné ő Felsege csillagkeresztes és palotahölgye Ő Nagyméltósága*, 1875; krivinai Lonovics Józsefné született gertyenyesi Hollósy Kornélia: *csanádmegyei vöröskereszt fiókegylet elnöknője*, 1890; Méltóságos Özvegy Bárány Wenckheim Józsefné, született Bárány Orczy Terézia és özv. uzoni Béli Gergelyné szül. hidvégi gr. Nemes Rozália: *csillagkeresztes hölgy*, 1875 és 1900; Főméltóságú galanthai herceg Eszterházy Pálné, szül. Croy-Dülmen Eugénie hercegnő: *csillagkeresztes-, és ő Felsege a Császárné és Királyné palotahölgye*, 1889); foglalkozás (Gál Vilma: *aljai áll. elemi tanítónő*, 1881; Técsi Mária néhai Korondi Mózes özvegye: *székely-udvarhelyi ev. ref. tanárné*, 1890). A leghosszabb, női halotról szóló felsorolás özv. nagyajtai Cserey Jánosné sz. Zathureczky Emilia gyászlapján olvasható: *a „Székely Nemzeti Múzeum”, a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi jótékony nőegylet alapító elnöke, a háromszékvármegyei „Erzsébet árvaleány nevelőintézet”, „Stefánia” menedékház és „Rudolf”-kórház alapító tagja, nagylelkű alapítója, a hazai nő-ipar nagy támogatója és a székely ereklétárgyak országos nevű gyűjtője; minden szép és nemes cél meleg szívű pártfogója* (1905).

A fiatal elhunytak esetében is találunk hasonló leírásokat, amelyek az illető akkori státusát mutatják: 12 éves Potsa József: *a brassói róm. kath. középtanoda 4. osztályu tanulója*, 1879; 14 éves Gyertyánosy Dezső: *állami főreált. 4-ik oszt tanuló*, 1878; 15 éves Gálffy Gábor: *V-ik gymn. osztályos tanuló*, 1874; 16 éves Imreh Károly: *az enyedi ev. ref. collegium növendéke*, 1884.

4. 2. 3. Az elhunyt életkora

A gyászjelentők többségében pontosan fel van tüntetve az elhunyt életkora, az, hogy az illető hányadik életévében hunyt el. Emellett a házasság és az özvegy személyek esetében nagyon gyakran megjelenik a házasságának (*életének 69-ik, boldog házasságának 34-ik évében; Életének 70-ik, boldog házasságának 32-ik évében; élete 54-ik, 2-ik boldog házassága 4-ik évében*), illetve özvegyiségének az esztendeje is (*élete 79-ik, hitvesi gyászának 33-ik évében; 51 évi boldog házasságot követő 4 és fél évi özvegyesség után életének 83 ik évében; életének 83-ik, özvegyiségének 5-ik évében*).

Köztisztviselők, tanárok, egyházi vezetők, kántorok esetében az életkor mellé pontosan feltüntetik munkálkodásának időtartamát is: Kézsmárki Lányi Károly, nyugalmazott m. kir. főmérnök, 1874: *élete 70-ik, közszolgálatban töltött hivataloskodásának 42-ik és boldog házasságának 32-ik évében*; Borosjenői és szegedi gróf Tisza Lajos, 1898: *22 éven át volt az (Országos Erdészeti) egyesület fáradhatatlan vezére; Gál Vilma, 1881: életének 24-ik, házassági frigyének 4-ik és tanítónői működésének 5-ik évében; Bartha Dénes, 1891: életének 28-ik és tanárkodásának 7-ik évében; Nagyontisztelendő Szabó István, 1890: életének 46-ik, papságának 23-ik és tanárságának 19-ik évében; Sándor Lajos, 1889: élete 48-ik, boldog házassága 24-ik és papságának 25-ik évében; Adorján Domokos, 1907: életének 51-ik boldog házasságának 24-ik és buzgó kántor-tanítói működésének 25-ik évében; Főtisztelendő Vincze István, 1895: élete 51-ik, áldozó papságának és baróthi plébánosságának 22-ik évében; Főmagasságú és Főtisztelendő Simor János, 1891: életének 78-ik, püspökségének 34-ik, herceg-prímási és érseki méltóságának 25-ik évében.*

4. 2. 4. A halál körülményei

Az elhunyt biográfiájához tartozik halálának időpontja, helye és oka. A halál idejét legtöbbször pontosan, az órát és a percet feltüntetve felírják a gyászlapra (pl. *f. évi július hó 2-án reggeli 9 órakor; f. hó 19-én d. u. 4 órakor; 1900. Márczius 9-ikén este 9 óra 45 perczkor; folyó évi július 1-én ½ 5 órakor*).

A halál helyét általában csak azokban az esetekben említik, amikor az nem talál a keltezés helyével, vagy ha az illető otthonától távol, utazás alkalmával hunyt el.

A 19. század közepétől a gyászlapok általában átveszik a halottkémi jelentésekben rögzített, a halál okára vonatkozó adatokat.¹⁰ A legtöbb esetben a halál okát általánosítva nevezik meg, mint pl. a *hosszas szenvedés után; hosszas betegség után; rövid szenvedés után*. Ugyanakkor vannak viszonylag pontosan meghatározott okok, betegségek: *alig egy hétig tartott rohamos tüdőlob következtében* (1881); *tizenkét napig sorvasztott inláz* (1869); *három heti súlyos betegség után [...] szívburok vizenyőben* (1876). Gyakran jelennek meg olyan betegségek, mint az *agyszélhűdés, hagymáz, tüdőszélhűdés, rohamos szívszélhűdés, sorvasztóláz, tüdőgyulladás, tüdőszélhűdés, végelgyengülés*.

Fontos megjegyezni azt is, hogy a római katolikus vallású elhunytak esetében azt is feltüntették, ha az illető halála előtt részesült az utolsó szent kenet szentségében: *Nagyméltóságú és főtisztelendő gyergyó-szent-miklósi Fogarasy Mihály, 1882: egy év és tizenegy hónapig, Isten szent akaratjában megnyugvó példás béketűrővel szenvedett betegség és a haldoklók szentségeinek ájtatos felvétele után; Özvegy Gromon Mórné született szent-katolnai Cseh Emilia, 1899: rövid szenvedés és a halotti szentségek áhítatos felvétele után*.

A fent említett adatok az elhunyt életéről adnak információt. Az olvasó megismeri az elhunyt nevét, adott esetekben státusát, hivatali szolgálatait, illetve foglalkozását, életkorát, házasságának, özvegyiségének, illetve munkásságának évét, halálának idejét és okát. Ezekon az adatokon keresztül ragadható meg a gyászjelentő biografikus funkciója. A gyászlapok vizsgálatakor három olyan esettel találkozunk, amikor az elhunyt életéről a fenti adatokon kívül további információkat ismerünk meg.

Tisztelendő Darkó Sándor, homoródjánosfalvi unitárius pap és Udvarhely-köri esperes gyászlapján a következőket olvashatjuk: *A szabadságharcz dicső és véres küzdelmeit, mint őrmester szolgálta végig, 43*

évig hirdette hiveinek a Jézus szent Evangéliumát apostoli buzgósággal s volt az Ő nyájának haláláig hű pásztora. 15 évig igazi hűséggel viselt egyházköri jegyzőségéből esperesi hivatalba emelte a tisztelet és közbizalom, melyet 12 évig közmegelegedéssel folytatott halála napjáig. 43 évig élt boldog házasságban, 9 gyermeket nevelt fel, kik közül négyet elsíratott. Jelenleg hű neje, 5 élő gyermeke, 8 unokája és szerető hivei siratják. Az 1910-ben elhunyt Csokfalvi Raffaj Domokos, unitárius lelkész és esperes munkásságáról tudunk meg néhány adatot: *43 évig volt hűséges hitvestársa nejének; 45-ig lelkipásztor a újszékelyi egyházközségnek és munkás a közügyek terén; 17-ig jegyző és 19-ig esperes a székelykeresztúri egyházkörszékben; 34-ig az egyházi főtanács tagja stb.* Méltóságos és Főtisztelendő Benedek Ferenczről, a Fehér és kiváltságos Prémontrei kanonokrend főpapjáról, aki 1900-ban hunyt el, pontosan datált biográfiai adatokat ismerünk meg:

Született 1826. nov. 19. Tepliczen, Sepesmegyében.

Beöltözött 1847. szept. hó 26.

Fogadalmat tett 1851. szept. 21.

Áldozópappá szenteltetett 1851. szept. 26.

Prépost-Praelátussá megválasztatott 1893. május 25

Prépost-Praelátussá kineveztetett 1893. június 20.

A Prépost-Praelátusi székebe beigtattatott 1893. aug. 8.

4. 3. A temetésre vonatkozó adatok

A gyászlap egyik fontos funkciója a szertartásirányítás, ezért a halál körülményeinek ismertetése után következnek a gyászszertartás és a temetés helyére, időpontjára vonatkozó pontos információk. A gyászlapok általában arról is informálják az olvasót, hogy az elhunytat honnan kísérik utolsó útjára (néha a pontos címet is feltüntetve), melyik vallás szerint fog történni a szertartás, melyik temetőben helyezik nyugalomra, sőt néhány esetben azt is pontosítják, ha az előtte elhunyt szerettei mellé temetik el. A római katolikus vallású elhunytak esetében a fenti adatok után az engesztelő szentmise áldozatok időpontjára és helyszínére is felhívják a figyelmet.

10. SZABÓ. 1983. 88.

4. 4. Elmélkedések

Ez a változó terjedelmű rész, amelynek célja az elhunyt munkásságának, életének a méltatása, a tőle való búcsúzás, a halála által keletkezett hiánynak és fájdalomnak a kifejezése, a gyászlap szövegében különböző helyen olvasható: állhat a temetésre vonatkozó információk előtt vagy után.

Nézzünk meg néhány elmélkedést: Munkácsy Mihály (1900) gyászlapján az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat egyrészt kifejezi a festőművész iránt érzett tiszteletet, másrészt a halála után érzett gyászt: *Az Ő Geniusza minékünk volt legszebb ékességünk, legnagyobb büszkeségünk, de művészetének a fátkyjája szerteszórta fényét az egész világra... és most, hogy kialudt örökre, együttérzik mivelünk a gyász vigasztalan sötétségét mindazok, akik ösmerték és csodálták az Ő nagy világosságát.*

Nagy-Kadácsi Sárdi Imre, unitárius énekvezér (1896) gyászlapján buzgó vallásossága és az egyházi munkássága, valamint a gyász kap leginkább hangsúlyt: *Egyházának négy évtizeden túl volt hű és igaz szolgálója. Ennek és családjának szentelte élete minden pillanatát. Hitében erős, s mint lévitacsalád ivadéka testestől, lelkestől igaz és buzgó unitárius volt. A lesújtott család fájdalma mérhetetlen! Csak a vallás vigasza, hogy ott fönny majd találkozunk, nyújt némi enyhületet a sajjó szívekre!*

Az elmélkedésekben gyakoriak a költői képek, metaforák. Az elhunyt metaforája leggyakrabban a fa: Özvegy nagyajtai Cserey Jánosné sz. Zathureczky Emilia (1905): *Nemes, igazi jó cselekedetekben gazdag élete befejezést nyert. Elköltözött azokhoz, akiket nagy lelkének minden lángjával szeretett s a kiknek elmulását úgy kellett látni, mint a hogy termőfa látja lombjainak elhullását.* Jakab Ida, férj. Török Áronné (1887): *Az anyai szív fájdalom két gyermekének elvesztésében oly nagy volt, mint a tenger mélysége s megtörte az ép és egészséges testet; a lebulott gyümölcsök után kidőlt maga az élőfa is s vele együtt elköltözött a példás szeretetben élő családtagok öröme és boldogsága.* Egy másik gyakori metafora az oszlop: Tarcsafalvi Pálffy Ferencz (1897): *Kidőlt az oszlop, mely édes övének biztos támasza vala s a széthulló romok közt nem maradott részökre egyéb,*

mint a multra való hálás és kegyeletes visszaemlékezés, a jelennek gyötrő keserve és a mennyei Gondviselésbe vetett keresztény hit vigasztaló szava, mely örökre elváltást nem ismer.

A nem várt halálesetet hangsúlyozza a költői képekben gazdag elmélkedés Ar[anyos]-Rákosi Székely Elek (1897) gyászlapján: *Mint a vihartól üzött zápor magas hegyekről lerohanva felzavarja a legtisztább folyót, mint a sötét felleg hirtelen begyászolja a tiszta kék eget, úgy borította el a világos értelemet, úgy terített gyászt az égtiszta kedélyre a végzet sujtoló csapása. Oda lett szívünknek minden reménye s éltünk minden boldogsága is.*

Az elmélkedések gyakran használnak idézeteket, bibliai átirásokat: Bethleni Gróf Bethlen Béla (1897): *Itt a földön, övéinek megsebzett szívében, ama vigasztalás marad, hogy a „jók és igazak örökségül birják a menyet és az ő cselekedeteinek jutalma követi őket”;* Adámosi Végh Zsigmond (1909): *„Isten az ki betegséggel meglátogat és Ő az, ki bekötözget; Ő az, ki megsebesít, és a kinek kezei meggyógyítanak.”*(Job. 5. 18.); Uzoni id. Zayzon Ferencz (1892): *A haza, társadalom és egyház javára önzetlenül folytatott földi élet után fölviradt számára az örökélet hajnala, ott a tökéletesség honában, hol látunk szemtől szembe (I. Kor. 13. 12.), s hol hallja már az örökbirótól hű sáfárkodás legszebb jutalmául az elismerés szózatát: jól van jó és hív szolgálóm, hív voltál a kevesen, sokra bizlak ezután, menj be a te uradnak örömebe (Mát. 25. 21.).*

Az elhunyt hazaszeretetét hangsúlyozza a Velits Károlyné, szül. b. Orbán Eugenia (1878) gyászlapján olvasható elmélkedés: *Távol otthonjától itt a fővárosban – hova gyógyulást remélve jött – érte utól a halál kérelhetetlensége őt, kit szívnyemeségben, női erényekben s lángoló hazaszeretben megközelíthetett, de felül nem mulhatott senki. A halál szivrázó túsái közepette a „haza” szent nevét háromszor kiáltva, adta ki dicsőült lelkét. A haza szent nevével ajkán halt meg, miként az eszményített honszeretett ragyogta át egész életét, mely mintaképül szolgálhat minden magyar honleánynak. A mindent magába ölelő „haza” szent neve volt utolsó szava, azzal vett bucsut az élettől, azzal szállt át az örökké-*

valóságba, hol csak üdvözülés várhatja a szenvedések iskolájában tisztult nemes lelkét.

Az 1908-ban, 88 éves korában elhunyt Csehétfalvi Albert János gyászlapjának szövegében a megnyugvás kap hangot, hogy a nyugalmazott lelkész életében bevégezhetette minden eltervezett munkáját: *Ötvenhárom évig szolgálta Istent és embertársait. Hirdette az igét a templomban, a tudományt az iskolában. A ki ilyen kort ért meg, aki ilyen szépen élt és halt meg: könnytelen szemmel lehet azt kikísérni. Minek is élt volna tovább? Az aggastyánságon túl már nincs e földön élet. Nem is halál az, ha valaki akkor megy el, amikor elérkezett az ideje. Ami dolga volt, elvégezte, ami rábiztatott ellátta: joga van a pihenésre. Végig élte a nappalát, elérkezett az éjszakája. Nyugodjék csendesen!*

Néhány szöveg az elhunythoz szól, így még személyesebbé válik a vallomás: Főtisztelendő Vincze István, alesperes és baróti plébánostól így búcsúzott a sepsi-miklósvári esperesi kerület pap-sága (1895): *Szeretett paptársunk! életed mint példa áll előttünk, hogy mint kell szenvedések közepette is védeni lankadatlanul, önfeláldozólag Sion szent igazát. A hosszas küzdelem kimerített, de jutalmad örök, mert az Apostollal elmondhatod: „Bonum certavi, cursum consummavi, in reliquo reposita est mihi corona justitiae.”*

Megfigyelhetjük, hogy a gyászjelentők elmékedése minden esetben az elhunynak csak a pozitív tulajdonságait emelik ki. Ez összefügg a gyászlapok műfaji alapkövetelményével: idealizált képet mutat az egyén életéről és haláláról.¹¹

4. 5. Befejező rész

4. 5. 1. Búcsúformulák

A gyászjelentők utolsó, a névhez hasonlóan nyomdailag is kiemelt része a búcsúformula. Ezek a merev, sztereotip, lassan változó¹² ritualizált mondatok mágikus jelleggel bírnak: az elhunyt lelkének békéjét, nyugalmát, mennybéli üdvözülését hivatottak biztosítani.

A gyűjtemény gyászlapjain a legegyszerűbb és egyben a leggyakoribb búcsúformulák a napja-

inkban is használatos *Áldás emlékére!; Béke poraira!; Áldott legyen emlékezete!; Az örök világosság fényeskedjék neki!; Nyugodjék békével! és ezek variánsai: Áldás a drága halott emlékezetén!; Áldás emléken! Béke porain!; Áldás emlékére, Béke porainak!; Áldás és béke a szeretett hamvaira!; Áldás és béke lebegjen drága porai felett!; Béke lengjen hamvai felett!; Nyugodjék csendesen!.*

Néhány egyedi fogalmazású formula is olvasható, amelyek szintén a halott lelkének kívánnak nyugalmat: *A béke angyala őrizze porát!; A béke angyala öröködjék hamvai felett!; A szeretet fájó emléke öröködik síri álmai fölött!; A béke angyala virasszon porai felett!; A kegyelet virasszon síri álma felett!; A szeretet virasszon síri álma felett!; A szeretet és béke géniusza áldólag lebegjen hamvai felett!; A nemes hamvak felett legyen könnyű a föld!; A jól megérdemelt örök nyugalom kárpótolja a kiállott szenvedésekért!; A nemesen megfutott életpálya után emléke legyen áldott!; A szeretet könnyítse a rögöket drága porai felett!; Adj Uram örök nyugodalmat neki és az örök világosság fényeskedjék neki!; Áldás a jó anya emlékezetére!; Áldás a jó férj, jó apa és jó rokon emlékezetére!; Az igaz barát és hű pályatárs hamvai felett lebegjen a béke angyala!; Áldás és béke lengjen a drága porok fölött, melyet egykor anyai remény és örömelelre jogosították a bánatos szülőket!; Áldás lebegjen síri álma fölött!; Béke lengjen porai felett, s az elenyészhetetlen világosság fényeskedjék neki!; Hervadjon csendesen a korán letört virág! Hátramaradtai végtelen keservét enyhítse a mindenható kegyelem!; Legyen síri álma csendes! Emléke áldott! Lelkének idvessége, diadalma örök!; Porai nyugodjanak békével a földben! Lelke üdvözüljön az egekben!*

Egyes formulák az elhunyt életére vonatkoztatva búcsúznak: *Áldás volt egész élete, legyen áldott emlékezete!; Áldás, béke az anyai bánat és öröm közt hányatott kebelre!; Áldott legyen emléke és csendes álma, a minő igazán kiérdemelte kristály tiszta jelleme; Keveset élt, sokat szenvedett. Legyen álma csendes s a föld könnyű felette!; Legyen oly tartós boldogsága az örök-életben, a mily rövid ideig mosolygott élte napja, mely felette már a délponton elborult; Mily nehéz volt élete, legyen oly könnyű a hant felette!*

11. SALLÓ 2007. 743., DEÁK 1999. 178.

12. KESZEG. 1999. 100.

Vannak olyan búcsúformulák, amelyeket egyenesen a halotthoz intéznek és a találkozás reményét fejezik ki: *A viszont látásra! Isten veled!; Árnya az elköltözöttnek! Sirod fölött lebeg tieidnek áldó emlékezete; Legyen álmaid csendes! Sirod fölött virraszon szivünk bánata!* Négy gyászlapon a latin *Requiescat in pace!* búcsúformula vagy ennek *R. I. P.* rövidítése olvasható.

4. 5. 2. Keltezés

A gyászjelentő szövege általában a keltezéssel zárul. A keltezés helye legtöbbször a temetés helyével egyezik meg, de ritkábban a halál helyét tüntetik fel. A keltezésben megnevezett helységek szerint a legtöbb gyászjelentő Székelyudvarhelyről (77 darab), Kolozsvárról (76 darab), illetve Budapestről (74 darab) származik. Ugyanakkor több gyászlapot küldtek Marosvásárhelyről (21), Bécsből, Nagyenyedről, Tordáról (12), Székelykeresztúrról (11).

A keltezés ideje vagy a halál napja, vagy az utána következő nap.

4. 5. 3. Mesterjegyek

A gyászlapok legelső részében minden esetben megjelenik a temetés kivitelezéséért felelős intézet és a gyászlapot kiadó nyomda neve. Néhány közülük: *Czetz Péter első temetkezési intézete Kolozsvárt, Ny. Gámán J. örök. Kolozs.; Czetz János keze-lése alatti Tamási-féle temetkezésből Belközéputcza 7. sz., Nyomatot a „Franklin”-nyomdában Kolozsvárt, Belközéputcza 33. sz.; Entreprise des pompes funébres, Budapest, Kígyó-utca 1.; Gyorssajtónyom. Jördens testvérek-nél Segesvárt; Jókai-nyomda-részvénytársulat könyvnyomdája; Becsek D. Fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely; Gyulai-testvérek díszes temetkezési intézete, Ny. Imreh S. a ref. Kollegium betüivel M.-Vásárhelytt.1892.* Ezek a feljegyzések a gyászjelentők hajdani presztízstárgy voltát bizonyítják,¹³ valamint véleményem szerint az intézetek és a nyomdák számára reklámként is funkcionáltak.

5. Következtetések

Dolgozatomban a főleg a 19. század második feléből és a 20. század elejéről származó gyászjelentők szerkezeti egységeit igyekeztem megvizsgálni, és bemutatni azokat a sztereotipikus formákat, amelyek a műfajt jellemzik.

Megfigyelhetjük, hogy ebben az időszakban a gyászjelentők szerkezete és funkciója nem változott. A gyászlap talán legfontosabb funkciója a *szertartásirányítás*. Erre bizonyíték az általában a szöveg utolsó bekezdésében olvasható, a szertartás körülményeinek (időpont, hely, a gyászszertartás felekezeti típusa, engesztelő szentmise áldozat időpontja) pontos felsorolása.

A gyászoló család tagjainak megnevezésével (amit az elemzett lapokon a szöveg elején vagy végén olvashatunk), a család szerkezetének jelzésével a gyászlapok *genealógiai funkciója* hangsúlyozódik. A gyakran hosszas genealógiai táblázat – ami tartalmazza a családtagok társadalmi státusát, a megszerzett rangokat, címeket, a családi birtokok lelőhelyét, katonai teljesítményeit, közéleti szerepvállalásait – egyaránt hivatott az elhunyt és a gyászolók presztízskének emelésére, kinyilvánítására. A halott érdemei a gyászolókra, a hozzátartozók érdemei az elhunytakra tekintélyt ruháznak át.¹⁴

A szövegbe beágyazódnak a búcsú gesztusának körébe sorolható fogadkozások, kívánságok. Kijelentéseinek egy része az életről, az elmúlásról, az emberi hivatásról szóló *meditáció*.

A gyászjelentőt minden időszakban valójában a *biográfiai* funkció dominálja. A halott életrajzi adatainak megnevezésével (születés, halál, családi állapot, leszármazottak, foglalkozás, közéleti szerepek, háborúban való részvétel) az életpálya kerete, fordulópontjai és individuális teljesítményei sorolódnak fel.

A gyászjelentő lapok tehát olyan rituális kommunikációs eljárások, amelyek egyrészt emléket állítanak az elhunytaknak, másrészt pedig ismertetik az egyén életútját, a családban és a társadalomban betöltött szerepeit.

13. KESZEG 1999. 107.

14. KESZEG 2008. 323

Irodalom

DEÁK Ferenc

1999 „Bármit is mondanak... mutasson a látszat.” Egy deviáns gyászjelentő és egy deviáns élet Felsőcsernátonban. In: Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom*, KJNT, Kolozsvár. 176–180.

KESZEG Vilmos

1999 Századeleji gyászjelentő lapok. In: Uő (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7*, KJNT, Kolozsvár. 95–110.

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. KJNT–BBTE, Kolozsvár

KOCSIS Gyula

1991 A gyászjelentés szerepe egy mezővárosi társadalom kapcsolatrendszerében (Cegléd). *Ethnographia* 102. évfolyam. 1-2 szám. 147–159.

KÖVÁRY László

1901 A millennium századában Erdélyben kihalt főúri családok s visszaemlékezés végső sarjai szereplésére (Hatodik, befejező közlemény). *Erdélyi Múzeum* 18. évfolyam. 10. szám. 549-562.

SALLÓ Szilárd

2007 Egy egyén tulajdonában lévő gyászjelentő-gyűjtemény vizsgálata. *Acta Siculica* 2007. 739–750.

SZABÓ Péter

1983 Gyászjelentések a 19. században és a 20. század elején. *Ars Hungarica* 1983/1. 87–92.

Analiza colecției de necrologuri a familiei Daniel

(Rezumat)

Studiul analizează o colecție de necrologuri din arhiva Muzeului Molnár István, care reprezintă trei volumuri cu piese adresate familiei Daniel din Vârgheș. Colecția pe lângă cele 590 de necrologuri conține invitații, scrisori, mulțumiri, necrologuri curțiale, articole de jurnal. Cercetarea reflectă în prim plan unitățile structurale ale necrologurilor având ca scop atât studierea elementelor de conținut ale pieselor din a doua jumătate a secolului 19 și începutul secolului 20, cât și a prezenta formulele stereotipice caracteristice epocii și genului. Studiul se ocupă și de funcțiile necrologurilor.

The analysis of the death-notice collection owned by the Daniel-family

(Abstract)

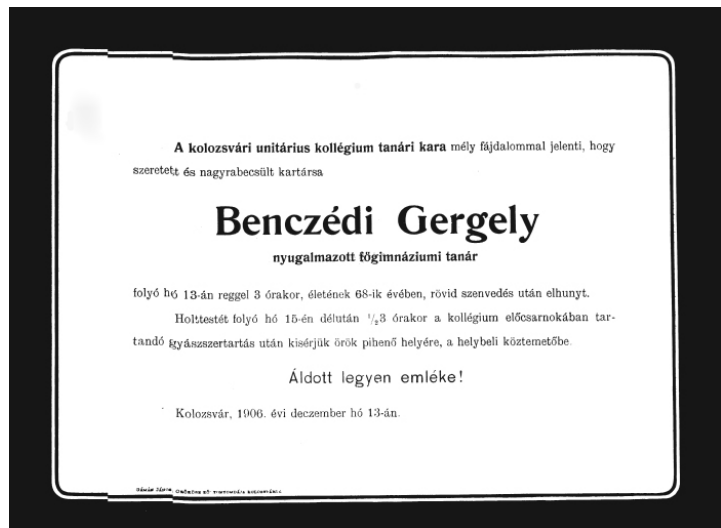
The study presents the pieces of the three volumes of a death-notice collection kept in the Molnár István Museum from Székelykeresztúr, which are all entitled to the members of the Daniel-family of Vargyas. Besides the 590 mourning-cards the collection contains invitations, letters, acknowledgments, court death-notice and newspaper articles. The purpose of the research is to analyze the structural units of the death-notice that originate mostly from the middle of the 19th century and the beginning of the 20th century and to present the stereotypical formulas that characterize the genre and the period. The study also analyzes the functionality of the cards.

1.

2.

3.

Benczédi Gergely három gyászjelentője 1906-ból. A halálhírt tudósítók a Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa (1. kép), a gyászoló család (2. kép) és a kolozsvári unitárius kollégium tanári kara (3. kép)

1.

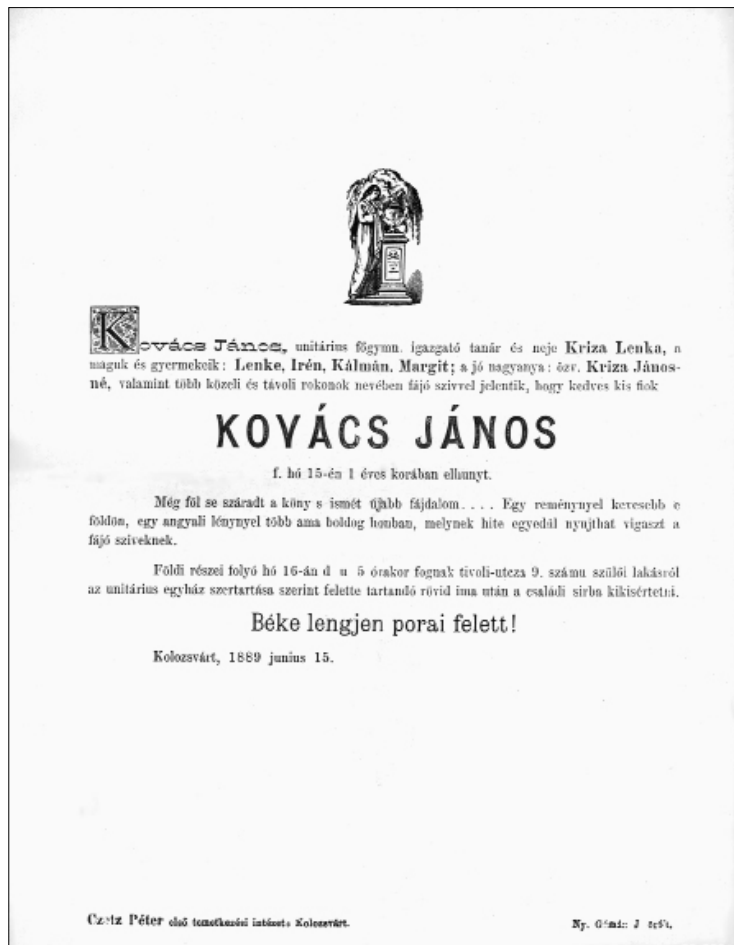

2.

1. Női elhunyt gyászjelentője 1896-ból: Nagyméltóságú Özv. Gróf Esterházy Pálné Galanthai báróné és Fraknoi örökös grófné, szül. Galathai és zolyomi Gróf Esterházy Ilona.
2. Kuun Géza hosszas enumerációt tartalmazó gyászjelentője 1905-ből

1.

2.

Két kisgyerek gyászjelentője: a 1-2 éves korban elhunyt gyerekeket nem illette meg a családnév (1. kép). De voltak kivételek (2.kép)